

СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ІНКЛЮЗІЯ»

Берендєєва А. І.

Стаття присвячена виявленню місця терміну «інклюзія» в суспільствознавстві. З огляду на найбільшу розробленість поняття «інклюзивна освіта» у вітчизняній науці та його законодавче закріплення, термін «інклюзія» часто розуміється виключно в аспекті залучення дітей з інвалідністю до освіти в загальноосвітніх закладах, що звучує розуміння цієї дефініції та призводить до неправильного тлумачення цього наукового феномену, який насправді є значно ширшим і стосується багатьох сфер суспільного життя. Із метою висвітлення значення цього терміну та встановлення сфери його вживання в статті висвітлені різні прояви інклюзії в сучасному суспільстві. Розглянуто лінгвістичне значення терміну «інклюзія»; проаналізовано явище соціальної інклюзії, яке часто вживається в розумінні соціального залучення, перш за все, вразливих верств населення до суспільного життя; окреслені переваги інклюзії в економіці та необхідність інклюзивного бізнесу як перспективного напрямку розвитку економіки. Зроблений висновок щодо широкої вживаності дефініції «інклюзія» в суспільних науках, та висловлені певні зауваження щодо особливостей використання цього терміну.

Ключові слова: інклюзія, соціальна інклюзія, соціальне включення, інклюзивна освіта, інклюзивне суспільство.

Статья посвящена выявлению места термина «инклюзия» в обществоведении. Учитывая наибольшую разработанность понятия «инклюзивное образование» в украинской науке и его законодательное закрепление, термин «инклюзия» часто понимается исключительно в аспекте вовлечения детей с инвалидностью в образование в общеобразовательных учреждениях, что сужает понимание этой дефиниции и приводит к неправильному толкованию этого научного феномена, который на самом деле значительно шире и касается многих сфер общественной жизни. С целью освещения значения этого слова и установления сферы его употребления в статье освещены различные проявления инклюзии в современном обществе. Рассмотрено лингвистическое значение термина «инклюзия»; проанализировано явление социальной инклюзии, которое часто употребляется в смысле социального вовлечения, прежде всего, уязвимых слоев населения в общественную жизнь; очерчены преимущества инклюзии в экономике и необходимость инклюзивного бизнеса как перспективного направления развития экономики. Сделан вывод о широкой применимости дефиниции «инклюзия» в общественных науках, и высказаны определенные замечания об особенностях использования этого термина.

Ключевые слова: инклюзия, социальная инклюзия, социальное включение, инклюзивное образование, инклюзивное общество.

The article is devoted to the determine of the place of the term «inclusiveness» in social science. Given the greatest development of the concept of «inclusive education» in Ukrainian science and its legislative consolidation, the term «inclusion» is often understood solely in terms of involving children with disabilities in education in general education, which reduces the understanding of this definition and leads to a misinterpretation of this scientific phenomenon, which in fact is much wider and applies to many spheres of public life. In order to highlight the meaning of this term and establish the scope of its use, various manifestations of inclusion in contemporary society are highlighted in the article. The linguistic meaning of the term

«inclusiveness» is considered; the phenomenon of social inclusion, which is often used in the sense of social engagement, first of all, vulnerable sections of the population to social life, is analyzed; outlined the benefits of inclusion in the economy and the need for inclusive business as a promising direction of economic development. The conclusion is reached on the widespread use of the definition of «inclusion» in social sciences, and made some comments about the peculiarities of using this term.

Key words: inclusiveness, social inclusion, social inclusion, inclusive education, inclusive society.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси сучасності вимагають певних змін українського суспільства. Сучасна епоха глобалізації передбачає універсальністацію всіх сфер громадського життя, що зумовлюють нову стадію інтернаціоналізації господарського життя, злам національних кордонів, розвиток світових ринків товарів, послуг, фінансів, праці, інформації [1, с. 18]. Це передбачає також зближення правових систем сучасності, певні зміни в державі, створення нової моделі суспільства, створення нової філософії людського буття. Українське суспільство не стоїть осторонь цих інтеграційних процесів, більш того, проголосивши свою європейську орієнтацію, наша країна повинна розділяти і систему європейських цінностей, мати схожі соціальні пріоритети. Такою новою моделлю суспільства, яка б відповідала викликам сьогодення, повинна стати модель інклюзивного суспільства. Для розуміння феномену інклюзивного суспільства необхідно, перш за все, дослідити дефініцію «інклюзія» в контексті буття суспільства.

Термін «інклюзія» є новим словом для української науки, який почав широко вживатися в нашій державі лише у 2000-х роках, хоча в європейських країнах ця дефініція почала використовуватися дещо раніше – наприкінці ХХ ст. В юриспруденції термін «інклюзія» та похідне від нього словосполучення «інклюзивне суспільство» ще тільки починається подекуди вживатися науковцями. Зокрема, мова йде про наукове розроблення феномену інклюзивної освіти в Україні. На сьогодні у вітчизняній науці найбільшого застосування категорія інклюзії віднайшла у сфері педагогіки та психології. Науковці дослідили питання інклюзивної освіти та довели її переваги в сучасному суспільстві. Ця тематика на сьогодні є вкрай актуальною, оскільки впровадження інклюзії в навчальний процес наближає нас до рівня розвинутих країн, де інклюзивна освіта вже десятки років показує свою ефективність. На основі проведеного історико-аналітичного аналізу А. Колупаєва зазначає, що в передових країнах Західної Європи починаючи з 70-х років ХХ ст. відбувалася перебудова організаційних основ спеціальної освіти. Зокрема інтегроване та інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку визначено як основна форма здобуття освіти неповноправними [2, с. 47].

Наполеглива робота науковців знайшла своє відображення в прийнятті 5 вересня 2017 р. закону

Україні «Про освіту», в якому вперше на законодавчому рівні закріплені поняття «інклюзивне навчання» та «інклюзивне освітнє середовище» [3]. Безсумнівно, це значний крок уперед. Це говорить про те, що в українському суспільстві визнається необхідність створення умов для можливості забезпечення реалізації прав всіх людей.

Але прикро, що не лише пересічні громадяни, а й подекуди науковці поняття «інклюзія» та «інклюзивна освіта» вживають як синоніми, виключно у зв'язку з розумінням дефініції «інклюзія» як створення в суспільстві такої концепції освітньої діяльності, яка надає можливість дітям із певними психофізичними порушеннями навчатися в освітніх закладах разом із дітьми, які таких порушень не мають. Але ж це лише один із проявів інклюзії. Безумовно, це значний і дуже важливий напрямок, але не єдиний. Насправді цей термін значно ширше. Говорячи про інклюзію, ми маємо на увазі абсолютно всі сфери суспільного буття, наприклад, сферу зайнятості населення, сферу державного управління, економічної діяльності тощо. І мова йде, в першу чергу, про залучення в ці сфери абсолютно всіх людей, які через свої фізичні, культурні, економічні, соціальні та інші особливості відносяться до категорії соціально вразливих верств населення, тобто таких, яким через ці особливості важко в сучасних умовах реалізувати свої права. Мова йде про людей з інвалідністю; про людей, які відносяться до ЛГБТ спільноти; ВІЛ-інфікованих осіб; жінок, які мають маленьку дитину; осіб похилого віку; внутрішньо переміщених осіб тощо. У той же час інклюзія стосується не лише соціально незахищених верств населення – вона стосується абсолютно всіх людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інклюзія як наукова категорія є новою для вітчизняної науки, а отже, наукові пошуки в цій сфері перебувають у стадії становлення. Про необхідність створення інклюзивних інститутів говорять А. Колупаєва, Л. Миськів, Л. Ємельяненко, С. Шевченко, М. Чайковський, Н. Софій, Ю. Найда, Т. Перегудова, Я. Бедрич, М. Будько, О. Рассказова, Ю. Савельєв, Л. Федулова та інші. Однак дослідження вказаних науковців стосувалися конкретної сфери, як-то: освіти, економіки, філософії, лінгвістики тощо. А у своєму загальнотеоретичному значенні ця правова категорія не є достатньо розробленою, що зумовлює вибір теми статті.

Основною метою роботи є дослідження категорії «інклюзія» в сучасному українському суспільстві та сфери застосування цього терміна. Спробуємо дослідити, що ж насправді означає науковий феномен «інклюзія» і чи зводиться він лише до сфери освіти та чи стосується виключно осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інклюзія» є запозиченим терміном іншомовного походження, в перекладі з англійської мови «inclusive» – «той, що включає в себе; включно; відкритий (до участі)» [4]. Якщо ми звернемося до тлумачного словника, то побачимо, що «інклюзивний» – це такий, що поширюється на більш широке коло предметів; займенникові або дієслівні форми, які вказують на те, що адресат мови входить до числа учасників дії [5]. Із точки зору лінгвістики інклюзивність – це ознака того, що один предмет (частина) є елементом іншого предмета, входить до складу іншого предмета, разом з іншими елементами формує більший

предмет (ціле); або ж один предмет (ціле) складається з декількох більш простих предметів (частин) [6, с. 31].

Найбільш глибокого розроблення цей термін зазнав у педагогіці. На сьогодні «інклюзивна освіта» – найбільш розроблена та досліджувана юридична категорія. Мабуть, знаменно, що саме в галузі освіти інклюзія була вперше юридично закріплена, адже формування інклюзії можливо лише в такому суспільстві, всі члени якого розуміють переваги такої форми буття для всього суспільства. Зважаючи на велику кількість наукових визначень терміну «інклюзивна освіта», плюралізм поглядів, зупинимось на вже закріпленому юридично визначенню. Так, у законі України «Про освіту» зазначено, що інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [3]. Багато в чому це положення ґрунтується на Саламанкській декларації, в якій закріплено, що основний принцип інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти повинні навчатися разом у всіх випадках, коли це можливо, не дивлячись ні на які труднощі чи відмінності між ними [7].

Одними з перших, хто заговорив про перевагу інклюзії, були економісти. Вже давно наголошується, що становлення інклюзивних інститутів у суспільстві – це вельми перспективний напрямок розвитку економіки, який здатний привести до її зростання. Ідеться, в першу чергу, про створення інклюзії у сфері працевлаштування, тобто режиму максимального сприяння залученню осіб до роботи. З урахуванням цих тенденцій науковці говорять про створення інклюзивного бізнесу. Інклюзивний бізнес – це підприємницька діяльність, яка підвищує і підтримує рівень доступності необхідних товарів і послуг, шляхів отримання заробітку для бідних і соціально незахищених верств населення, а також сприяє розширенню власних економічних можливостей [8, с. 86]. Тобто інклюзія в бізнесі передбачає максимальне залучення осіб до трудових відносин. На сьогодні це вкрай актуальна проблема, оскільки рівень бідності в нашій державі зростає швидкими темпами. Згідно зі звітом ПРООН щодо людського розвитку, який був презентований 30 березня 2017 р. координатором системи ООН в Україні Нілом Вокером, в Україні налічується близько 1,7 млн. внутрішньо переміщених осіб, 2,8 млн. осіб з інвалідністю, а 60% населення знаходяться нижче межі бідності [9]. А подібна соціальна політика, спрямована на максимальне залучення всіх осіб до роботи, сприятиме позитивним тенденціям розвитку економіки України, адже один із важливих факторів зростання рівня бідності – це безробіття, яке, в першу чергу, загрожує соціально вразливим верствам населення – жінкам, особам похилого віку, молоді, яка щойно закінчила навчальні заклади, тощо.

Соціологи також наголошують на перспективі розвитку інклюзії в суспільстві. Для забезпечення стійкої тенденції людського розвитку в Україні особливо значення набуває визначення основних орієнтирів формування соціальної політики, яка має враховувати принципи соціальної інклюзії населення [10, с. 101]. У соціологічних дослідженнях термін інклюзія часто розглядається як тотожний поняттю «соціальне включення» [11, с. 61], під яким розуміється соціальна міра, відповідно до якої люди мають доступ і інтегровані до різних соціальних інститутів і соціальних відносин, що

утворюють повсякденне життя [12, с. 5]. Тобто соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального виключення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя та добробуту відповідно до стандартів якості життя [13, с. 95].

Висновки. Дослідивши дефініцію «інклюзія» в суспільних науках, можна дійти висновку, що в лінгвістичному розумінні термін «інклюзія» має на увазі залучення всіх елементів, включення їх до чогось спільного. У вітчизняній науці на сьогодні лише подекуди науковці починають застосувати це поняття. Найбільш розроблена ця категорія освітянами, але про перспективи інклюзії для суспільства говорять і соціологи, і економісти, і юристи. Таким чином, ця дефініція вживається не лише в словосполученні «інклюзивна освіта», а внаслідок її багатогранності має самостійне значення. З огляду на галузь, в якій застосовується цей термін, дещо змінюється його змістовне навантаження в бік звуження з метою ілюстрування належності до окремої сфери людського буття. Можемо дійти висновку, що як самостійний термін слово «інклюзія» не існує, оскільки, зважаючи, що це слово іншомовного походження, яке в перекладі означає «включення», воно отримує юридичне забарвлення виключно в словосполученнях, що означає приналежність до тієї чи іншої сфери суспільствознавства. Так, можна говорити про інклюзію в освіті, економічну інклюзію, соціальну інклюзію – ті поняття, які вже є сталими у вітчизняній науці. З огляду на це доволі важко дати загальне визначення, що ж собою представляє інклюзія взагалі. На наш погляд, доволі влучне визначення надає А. Колупаєва, яка визначає, що інклюзія в загальному розумінні ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносно автономії кожної суспільно-соціальної групи, а уявлення та стиль поведінки, притаманний традиційно домінуючій групі, мають модифікуватися на основі плюралізму звичаїв та думок [14, с. 10]. Але, знов-таки, це визначення підходить для суспільних наук, а отже, можемо наголосити, що скоріше цей термін має таке значення не в загальному розумінні, а виключно у сфері суспільствознавства.

Про необхідність розвитку інклюзивних інститутів говорять економісти, політологи, філософи, соціологи, освітяни, які наголошують, що це єдиний перспективний план розвитку людства. Чому ж Україні так потрібна інклюзія? Це спосіб існування сучасних держав, не тільки нашої держави, а всіх країн світу. І це просто вимога сьогодення, оскільки саме від того, чи зможе суспільство стати інклюзивним, залежить його економічний потенціал, а отже – його майбутнє. Як заявляють відомі економісти, майбутнє нове суспільство, яке базується на принципах солідарності та соціальної справедливості, – це реальний вибір людства. Для того, щоб не загинути, людство повинно стати єдиною родиною справедливості, духовності та прогресу [15, с. 7]. І на сьогодні перед юристами стоїть складна задача впровадити в правове поле умови задля забезпечення такої інклюзії, адже без створення певних юридичних підстав

усі ці наукові розробки залишаться на рівні закликів та декларацій.

Література

1. Білорус О. Глобалістика – нова синтетична наука. Вісник Національної академії наук України. 2010. № 3. С. 17-26
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К.: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.:іл. (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
4. Кембриджский словарь. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/inclusive>.
5. Современный толковый словарь русского языка Ефремовой. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremov_a/275337/%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9.
6. Бедрич Я.В. Категорія інклюзивності у філософському висвітленні // Лінгвістика XXI століття. 2013. С. 26-32.
7. Саламанкская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf.
8. Сиченко О.О. Державне управління та можливості розвитку інклюзіями як елемента ринку соціальних послуг. Часопис економічних реформ. 2015. № 3. С. 84-90.
9. В ООН заявили, що 60% українців перебувають за межею бідності. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1655369-v-oon-zayavili-scho-70-ukrayintsiv-perebuvayut-za-mezheyu-bidnosti>.
10. Перегудова Т.В. Соціальна інклюзія як елемент соціальної політики: європейські уроки для України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 19. С. 98-102.
11. Савельєв Ю.Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій. Український соціум. 2015. № 4. С. 61-74.
12. Савельєв Ю. Соціальне включення в оцінці соціальної якості: практики участі населення України в 2000-х роках. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. 2015. Вип. 1. С. 5-15.
13. Інвалідність та суспільство. Навчально-методичний посібник / кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. К., 2012. 216 с.
14. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. К.: «А. С. К.», 2012. 308 с.
15. Білорус О.Г. Глобальная неоконвергенция транзитивных, трансформационных и авангардных социально-экономических систем. Стратегия развития Украины. 2015. № 1. С. 3-8.

*Берендєєва А. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*